

Nr 19

Utlåtande i anledning av motioner om översyn av expropriationslagens bestämmelser om rättegångskostnader.

Tredje lagutskottet har behandlat två i riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 330 i första kammaren¹ av herr Nilsson, Hjalmar, m. fl. och nr 401 i andra kammaren av herr Lundmark m. fl.

I motionerna, som är likalydande, yrkas, »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om översyn av expropriationslagen av den 21 december 1949 i vad den avser bestämmelserna om rättegångskostnaderna».

En sammanfattning av motionernas innehåll återfinnes nedan s. 16 f. omedelbart under rubriken Utskottet.

Över motionerna har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat utlåtanden från Svea hovrätt, Göta hovrätt och försvarets civilförvaltning. På begäran av utskottet har yttranden över motionerna därjämte avgivits av Sveriges advokatsamfund, Svenska stadsförbundet, Svenska landskommunernas förbund, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF) och Sveriges fastighetsägareförbund.

Gällande rätt

Expropriation betecknar i svenskt språkbruk ett i lag reglerat förfarande, varigenom äganderätt eller annan särskild rätt — vanligen till fast egendom — i syfte att tillgodose ett allmänt eller allmännyttigt intresse tvångsvis överflyttas å annan. Utmärkande för expropriation i svensk rätt är att *den exproprierande* — även kallad *exproprietant* eller *expropriand* — skall betala ersättning för den förlust som genom expropriationen drabbar motparten, understundom benämnd *expropriaten* men av utskottet i fortsättningen kallad *fastighetsägaren*.

Det största antalet expropriationsfall regleras av lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Den nu gällande lagens föreskrifter om rättegångskostnad innehålls i 67 § expropriationslagen, som sedan år 1949 har följande lydelse.

67 §. Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

¹ Motionen i sin helhet tryckt bland andra kammarens motioner.

De lagrum i 18 kap. rättegångsbalken vartill 67 § expropriationslagen hänvisar är av följande lydelse.

6 §. Har part genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för motparten, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

8 §. Ersättning för rättegångskostnad skall fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall ock utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången.

Expropriationslagen genomgick genomgripande ändringar år 1949. Därvid reformerades även lagens rättegångskostnadsbestämmelser. Sålunda infördes då hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken. Före 1949 års lagändring intog expropriationslagen den ståndpunkten att den exproprierande hade att i samtliga instanser betala såväl sina egna som motpartens kostnader. Av vissa uttalanden under förarbetena framgår att denna skyldighet dock icke avsågs skola omfatta annat än fastighetsägarens skäligen kostnader (NJA 1918 avd. II s. 256 och 260).

Den nuvarande regeln innebär att den exproprierande liksom förut har att i princip betala motpartens samtliga kostnader i alla instanser. Den år 1949 tillkomna hänvisningen till rättegångsbalken torde knappast ha inneburit någon egentlig förändring i förhållande till äldre rätt. Innebörden av denna hänvisning är att fastighetsägarens rätt till kostnadsersättning icke omfattar sådan kostnad som uppkommit genom någon fastighetsägarens försummelse i rättegången (RB 18:6) och icke heller kostnad som eljest bedömes såsom oskäligen (RB 18:8). Gällande lag innehåller lika litet som den äldre någon bestämmelse om den exproprierandes rättegångskostnader. Det har tydligen ansetts vara självklart att den exproprierande själv skall stå dessa. Av ett av högsta domstolen år 1955 meddelat beslut (NJA 1955 avd. I s. 513) framgår att domstolen funnit hinder icke möta att, då fastighetsägare gjort sig skyldig till sådan försummelse varom talas i 18 kap. 6 § rättegångsbalken, ålägga honom att betala de kostnader han därigenom åsamkat motparten. Avgörandet var ej enhälligt. Den omständigheten att i rättsfallet fråga var om tillämpning av byggnadslagen synes icke inverka på de slutsatser man är berättigad att draga av detsamma, eftersom byggnadslagen i förevarande hänseende hänvisar till expropriationslagen.

Bestämmelser av expropriationsrättsligt innehåll finnes vid sidan om expropriationslagen i ett stort antal andra lagar. Principerna för fördelning av de med förfarandet förenade kostnaderna har därvid i några fall utformats i enlighet med expropriationslagen, men i flertalet fall har andra

grundsatser följts. I några fall återfinnes skilda principer i en och samma lag. Detta gäller t. ex. byggnadslagen som ålägger den som påkallar *inlösen* av mark att betala fastighetsägarens rättegångskostnader enligt samma regler som gäller i expropriationslagen (137 § byggnadslagen) dock med den modifikation att rättegångsbalkens allmänna regler skall gälla då yrkande om *inlösen* ogillas (138 § byggnadslagen). I de fall stad till följd av *generalplans fastställelse* på grund av bestämmelsen i 22 § byggnadslagen förpliktas utgiva ersättning skall staden betala uppkommande rättegångskostnader, såframt ej domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt annorlunda förordna (23 § andra stycket byggnadslagen).

Expropriationslagens principer i fråga om kostnadsfördelning gäller i lagen den 28 maj 1886 angående stenkolsfyndigheter m. m. (i fråga om jordlösen; 14 § 1 mom.), lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar (1 § sista stycket) och lagen den 30 juni 1947 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom (2 §).

Ett flertal lagar av expropriationsrättsligt innehåll saknar särskilda bestämmelser i förevarande ämne eller har sådana bestämmelser endast beträffande viss del av förfarandet. Exempel på det sistnämnda fallet erbjuder *ensittarlagen*, som kan sägas innefatta rätt till expropriation till förmån för enskild. Förfarandet är anordnat som en lantmåteriförrättning med möjlighet till besvär till ägodelningsrätt. Lagen stadgar endast att kostnad för förrättning, fastställelse och löseskillingsfördelning skall betalas av nyttjanderättshavaren (15 §). Vid ägodelningsrätten och högre instanser gäller rättegångsbalkens allmänna regler om rättegångskostnader i tvistemål.

Kungl. förordningen den 16 maj 1884 angående patent föreskriver att patent under vissa förutsättningar kan tvångsvis upplåtas till allmänhetens fria begagnande eller utövas för statens räkning. Patentinnehavaren är därvid berättigad till »full ersättning». Träffas ej överenskommelse härom skall frågan avgöras av domstol (17 §). Särskilda bestämmelser om rättegångskostnader är ej givna, varför rättegångsbalkens allmänna bestämmelser om rättegångskostnader i tvistemål får anses gälla.

Lösen och annan ersättning enligt 4 kap. gruvlagen den 3 juni 1938 skall bestämmas vid förrättning av bergmästare och gode män (38 §). Talan mot sådan förrättning fullföljes i denna del till allmän domstol, där rättegångsbalkens allmänna regler synes bli tillämpliga.

Enligt 2 kap. 57 § nyttjanderättslagen har arrendator i vissa fall förköpsrätt till den arrenderade jorden enligt vad därom närmare stadgas i en den 22 december 1943 meddelad lag i ämnet. Särskilda bestämmelser om rättegångskostnad är icke heller här meddelade. Detsamma

gäller om det slag av tvångsförvärv varom talas i 9 § jordförvärvslagen.

Allmänna förfogandelagen den 26 maj 1954 föreskriver att ersättning för förnödenhet, som med stöd av lagen ställes till kronans förfogande, skall bestämmas av vissa i lagen närmare angivna administrativa organ. Besvär över ersättningsbesluten handläggas av ett centralt administrativt organ såsom sista instans. Bestämmelser om kostnadsersättning är icke meddelade, vilket innebär att förvaltningsrättens regler om rätt till ersättning för kostnader i administrativ process får anses gälla. Innebörden av dessa icke lagfästa regler är emellertid oklar.¹

Lagen den 30 juni 1943 om allmänna vägar föreskriver att i mål om ersättning för upplåtelse av mark till väg väghållaren skall vidkännas å ömse sidor uppkomna rättegångskostnader, såvitt ej domstolen (»ägodelningsrätten») med hänsyn till omständigheterna finner skäligt annorlunda förordna (23 §). Principen synes att döma av det återgivna uttryckssättet vara begränsad till första instans. För förfarandet i överrätt hänvisar nämligen lagen till de bestämmelser om mål som anhängiggjorts genom stämning som finnes i jorrdelningslagen, vilken i sin tur i detta hänseende hänvisar till rättegångsbalkens allmänna bestämmelser om rättegångskostnader i tvistemål.²

Lagen den 3 september 1939 om enskilda vägar innehåller ävenledes bestämmelser av expropriationsrättsligt innehåll. Ersättning skall utgå bl. a. för mark som tages i anspråk för en enskild väg. Förfarandet är utformat på olika sätt beroende på om fråga är om väg inom område med tätare bebyggelse (3 kap.) eller icke (2 och 4 kap.). I båda fallen handläggas ärendet till en början vid förrättning. Besvär över förrättningen handläggas i ärenden enligt 3 kap. hos länsstyrelsen men eljest av ägodelningsrätten. För vägfrågor som på detta sätt kommer under ägodelningsrättens prövning innehåller lagen icke några särskilda bestämmelser om rättegångskostnader utan hänvisar beträffande förfarandet i allmänhet till vad som gäller för klagan över avslutat laga skifte (38 § andra stycket), vilket i förevarande fråga innebär att rättegångsbalkens allmänna regler om rättegångskostnad i tvistemål gäller. — Är 3 kap. i lagen om enskilda vägar tillämpligt skall ersättningsfrågan genom stämning hänskjutas till domstol (ägodelningsrätt). Om kostnaderna i denna rättegång föreskrives, att vägsamfälligheten skall vidkännas såväl sina egna som motpartens rättegångskostnader, såvida ej domstolen (»rätten») med hänsyn till omständigheterna finner skäligt annorlunda förordna (86 § fjärde stycket). Eftersom lagen här — i motsats till lagen om allmänna

¹ Se exv. Munktell, Rättegångskostnader i administrativ process, Uppsala 1937, s. 20 ff; Sundberg, Allmän förvaltningsrätt, Sthlm 1955, s. 353 ff. Herlitz, Författningsförfarandet, SOU 1946: 69, s. 215 f.

² Jfr Bexelius och Körlof, Väglagarna, Sthlm 1958, s. 60 f.

vägar — använder uttrycket »rätten» i stället för »ägodelningsrätten» synes principen i detta fall gälla alla instanser.

På samma sätt som i 3 kap. lagen om enskilda vägar har frågan lösts i strandlagen (6 §) och naturskyddslagen (31 §), båda tillkomna år 1952.

Vattenlagen innehåller ett flertal bestämmelser av expropriationsrättsligt innehåll. Mål härom handlägges som ansökningsmål. I dessa mål tillämpas beträffande ersättning för kostnader olika principer i första instansen och överinstanserna. I första instans tillämpas en princip som ganska nära överensstämmer med expropriationslagen (VL 11:65). Sökanden skall sålunda ersätta motparten dennes »nödiga» kostnader. En olikhet mot expropriationslagen är att motparten enligt uttryckligt stadgande kan åläggas betala sökanden sådan kostnad som vållats denne av vårdslöshet eller försummelse från motpartens sida. — I överinstanserna (vattenöverdomstolen och högsta domstolen) gäller rättegångsbalkens regler om rättegångskostnad i tvistemål (VL 11:1), vilket innebär att den tappande i princip skall ersätta den vinnande hans kostnader.¹

Samma princip återfinnes i lagen den 28 juni 1918 om rätt att över annans mark framdraga ledning för vatten till husbehovsförbrukning, som föreskriver att ersättningsfrågor som kan uppkomma på grund av lagen skall handläggas av allmän underrätt i orten. Beträffande därvid uppkommande kostnader gäller att kâranden skall ersätta motparten nödiga kostnader i första instans (6 §). I övrigt får rättegångsbalkens allmänna regler anses gälla.

Lagen den 1 december 1950 om ersättning för mistad fiskerätt innehåller — i likhet med sistnämnda båda lagar — skilda bestämmelser om ersättning för rättegångskostnader i första instans och överinstanserna. I första instans (fiskevärderingsnämnd) gäller samma regler som i expropriationslagen. I likhet med denna saknar även 1950 års lag i fråga om förfarandet i första instans uttryckliga bestämmelser om kronans rätt till kostnadsersättning. I överrätterna skall kronan i princip svara för sina egna rättegångskostnader. Sådana kronans rättegångskostnader som i överinstans föranledes av motpartens försummelse eller vårdslöshet i rättegången skall dock motparten ersätta kronan. — I fråga om motpartens kostnader i överinstans tillämpas i första hand rättegångsbalkens allmänna regler med den inskränkningen att kronan skall betala kostnad som åsamkas motparten genom att kronan fullföljt talan (6 § första stycket tredje punkten). Utskottet återger nedan i ett särskilt avsnitt vissa uttalanden vid tillkomsten av dessa bestämmelser.

¹ Norrländska vattenkraftutredningen har i sitt år 1957 avgivna betänkande (stencillerat) föreslagit den ändringen att sökande i vattenmål skall, oavsett utgången, själv svara för sina egna kostnader i alla instanser (s. 163 f.).

Frågans tidigare behandling

Den princip som bär upp 67 § expropriationslagen kan spåras tillbaka till 1866 års förordning angående jords eller lägenhets avstående för allmänt behov. För att belysa de motiv som bär upp den gällande expropriationslagens ståndpunkt må anföras följande uttalande av den kommitté, vars år 1910 avgivna förslag låg till grund för 1917 års lagstiftning.¹

Kommittén för sin del finner emellertid övervägande billighets-skäl tala för att en sakägare, utan risk att drabbas av någon kostnad, skall kunna få egendomens värde bestämt av sakkunniga och opartiska värderingsmän. Att han icke utan vidare vill godkänna den exproprierades anbud behöver nämligen icke bero på någon tredska, även om uppskattningen sedermera skulle visa, att anbudet är tillfredsställande. Det är möjligt att sakägaren, som kanske aldrig haft en tanke på att avhända sig sin egendom, icke själv känner dennas saluvärde. Den då behövligen utredningen bör göras på den exproprierandes bekostnad.

Den efter 1949 års expropriationsreform gällande lydelsen av 67 §, som enligt det ovan sagda icke torde innebära någon egentlig avvikelse från vad som förut gällde, återgår på ett förslag av den år 1946 tillsatta markutredningen.

I yttrande över markutredningens förslag anförde Göta hovrätt att enligt förslaget fastighetsägaren i princip ägde ovillkorlig rätt till ersättning för expropriationskostnad jämväl i överinstans. Fastighetsägarens behöriga intressen syntes emellertid kunna tillgodoses utan en bestämmelse av så vidsträckt innebörd. Hovrätten ansåg, att rätten till ersättning för expropriationskostnad borde begränsas sålunda, att ovillkorlig sådan rätt borde — bortsett från de i förslaget genom hänvisning till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken angivna begränsningarna — gälla allenast i fråga om expropriationskostnad i första instans samt att i övrigt rättegångsbalkens bestämmelser om rättegångskostnad i tvistemål borde tillämpas, dock med det tillägget, att överinstans borde, oavsett nämnda bestämmelser, äga att, där så finnes skäligt, tillerkänna fastighetsägare ersättning för kostnader vid instansen i fråga.

Föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, fann det dock icke påkallat att stadga särskild inskränkning med avseende å kostnaderna i hovrätt och högsta domstolen (prop. nr 184/1949 s. 249).

Herr Nilsson i Kristinehamn hemställde i *motionen II: 430* i anledning av propositionen, att bestämmelsen om expropriationskostnad måtte omarbetas på sätt Göta hovrätt förordat.

Andra lagutskottet fann meningsskiljaktighet ej råda om att fastighetsägaren borde, med de inskränkningar som föranleddes av hänvisningarna till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, vara berättigad till ersättning för kostnader å målet i första instans (utlåtande nr 34/1949 s. 54). Enligt pro-

¹ NJA 1918 avd. II s. 257.

positionen var fastighetsägaren med nämnda inskränkningar berättigad till ersättning även för kostnader å målet i överrätt. Utskottet, som icke kunde förorda ett frångående av Kungl. Maj:ts förslag, anförde till stöd för sin ståndpunkt följande.

Det torde vara obestriddigt, att propositionens förslag giver expropriat, även om han utan bärande skäl fullföljt talan i överinstans, rätt att av den exproprierande få ersättning för kostnaden även därstädes. Detta är för visso icke tillfredsställande. En regel som den i motionen föreslagna torde emellertid vara än betänkligare. Tvistefrågan kommer väl näslan undantagslöst att gälla värdet av det exproprierade eller uppskattning av viss skada eller visst intrång. De främst i den exproprierandes intresse tillkomna reglerna för fastighetsvärderingen äro i hög grad invecklade och svårbemästrade. Det torde därför ej kunna begäras, att den enskilde expropriaten skall kunna helt bedöma, huruvida expropriationsdomstolen riktigt tillämpat värderingsreglerna. Därest man, såsom kan väntas bli fallet genom sådana rättegångskostnadsbestämmelser som i motionen föreslagits, skulle åstadkomma, att expropriater med hänsyn till kostnadsrisken ej skulle våga fullfölja målen i högre instans, skulle lätt bland expropriaterna kunna uppkomma en allmän känsla av otrygghet och rättsosäkerhet, vilket, även om den icke är sakligt grundad, likväl icke kan vara ur allmän synpunkt lyckligt. Att gå längre i inskränkande riktning än till fall, där expropriaten för en helt ogrundad talan och inser eller åtminstone bort inse detta, synes ej kunna ifrågakomma. Emellertid torde det vid sådana värderingstvister, varom här är fråga, vara mycket svårt att bedöma, när en expropriat kan anses ha insett eller bort inse att hans talan är helt ogrundad.

Utskottets utlåtande, som ej på denna punkt var enhälligt, godkändes av riksdagen. För debatten i kamrarna hänvisas till kamrarnas protokoll (I: 31 s. 5 ff.; II: 31 s. 93 ff.; II: 32 s. 3 ff.).

I motionen II: 72 till 1953 års riksdag hemställde herrar Andersson i Ronneby och Petterson i Degerfors »att riksdagen ville i skrivelse hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående en ändrad ordning för expropriationsmålens handläggning i syfte att säkerställa en snabbare och smidigare handläggning av dessa mål; samt att om den oinskränkta möjligheten att fullfölja expropriationsmål till högre instans bibehålles, expropriationslagens bestämmelser i 67 § om expropriationskostnad omarbetas på sätt Göta hovrätt tidigare förordat».

Huvudmotivet för 1953 års motionärer var önskemålet att påskynda expropriationsförfarandet. I yttranden över motionen framhöll Svenska stadsförbundet att motionen syntes vara ägnad att i hög grad påskynda handläggningen av expropriationsmålen. Landskommunernas förbund ansåg att frågan knappast kunde förbigås. Enligt Svea hovrätt förelåg icke tillräcklig anledning att upplaga denna detaljfråga till omprövning, och hovrätten över Skåne och Blekinge kunde ej tillstyrka en sådan ändring som motionärerna föreslagit.

Hovrätten över Skåne och Blekinge yttrade bl. a.

Det ställer sig svårt för hovrätten att på grund av den begränsade erfarenhet hovrätten har av stadgandets tillämpning göra något bestämt uttalande i fråga, huruvida stadgandet leder till sådana olägenheter som antydast i motionen. Det synes dock knappast kunna bestridas, att bestämmelsen kan få mindre önskvärda konsekvenser, och med hänsyn härtill kan det — trots den korta tid bestämmelsen varit i tillämpning — vara skäl att överväga, huruvida icke bestämmelsen bör ändras. En sådan ändring som motionärerna föreslagit kan hovrätten emellertid icke tillstyrka. Den hävdvunna regeln, att den expropriationsskall bära motpartens kostnader under expropriationsförfarandet, bör i princip gälla även i överrätt. Det är enligt hovrättens mening endast i vissa undantagsfall, såsom när expropriationsskall fullföljer talan utan att skälig anledning därtill finnes, som det är motiverat att expropriationsskall själv få svara för kostnaderna i överinstansen. Beträffande stads inlösen av mark enligt byggnadslagen stadgas i 23 § andra stycket samma lag, att staden skall vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader, såframt ej domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt anordna förordna. En bestämmelse om kostnaderna i expropriationsmål i överrätt synes lämpligen kunna utformas efter mönster av detta stadgande, vartill motsvarighet även finnes i andra lagar.

Svea hovrätt yttrade bl. a.

Bestämmelserna i 67 § expropriationslagen angående rättegångskostnader synas enligt hovrättens erfarenhet hitintills icke ha lett till missbruk av fullföljdsrätten. Ej heller ha i de av hovrätten prövade målen kunnat förmärkas någon större benägenhet hos expropriationsskall att införskaffa en alltför vidlyftig utredning. Även om skäl kunna anföras för att begränsa expropriationsskalls rätt till ersättning för kostnader i överrätt, torde det därför icke föreligga tillräcklig anledning att nu upptaga denna detaljfråga till omprövning. Skulle emellertid en ändring anses påkallad och utredning härom komma till stånd, synes lämpligt att därvid upptagas till bedömande motsvarande spörsmål på närliggande områden, nämligen vid tvister om ersättning enligt byggnadslagen, vattenlagen, 1943 års lag om allmänna vägar och 1939 års lag om enskilda vägar, i vilka lagar f. n. finnas bestämmelser av delvis annat innehåll än expropriationslagens.

Svenska stadsförbundet yttrade i förevarande hänseende.

Den av motionärerna föreslagna ändringen av bestämmelserna om expropriationskostnad synes vara ägnad att i hög grad påskynda handläggningen av expropriationsmålen. Härigenom undvikas onödiga överklaganden i högre instans. Vidare tvingas expropriationsskall att därigenom koncentrera bevisningen till första instans. Då utredningskostnaderna i högre instanser vid en riktig processföring regelmässigt få anses vara relativt obetydliga torde några berättigade intressen från expropriationsskalls sida att under alla förhållanden där få sina expropriationskostnader ersatta icke lida intrång. Av hittills gjorda erfarenheter kan man heller icke sluta sig till att överrättsprövningen varit av större betydelse i de frågor som kräva den huvudsakliga utredningen, nämligen själva värderingsfrågorna.

I utlåtande över motionerna yttrade *tredje lagutskottet* (nr 31/1953 s. 13 ff.).

Utskottet finner åtskilliga omständigheter tyda på att hittills uppnådda

resultat av 1949 års reform icke i alla avseenden motsvarar vad man väntade, då lagändringarna genomfördes. Emellertid torde säker grund för bedömning av reformens verkningar på längre sikt ännu icke ha vunnits. Först sedan dom meddelats i ett mera avsevärt antal expropriationsmål såväl i första instans som i överinstanserna, torde det finnas tillräckligt material för den av motionärerna begärda utredningen. I varje fall gäller detta, om man på en ny utredning ställer det anspråket, att den skall ställa frågan i ett väsentligt annat läge än vid 1949 års riksdag.

Vad utskottet ovan anfört om att en utredning bör grundas på mera omfattande erfarenheter rörande den nuvarande lagens verkningar gäller även frågan om rättegångskostnaderna. Härtill kommer, att de siffror Svea hovrätt anfört närmast tyder på att omotiverade överklaganden från expropriations sidan icke förekommer i en omfattning, som inger betänkligheter. Utskottet har icke skäl anta, att orsaken till att expropriat i jämförelsevis få fall har överklagat skulle vara att kommunerna av motvilja mot expropriationsförfarandet i dess nuvarande utformning ger vika för oberättigade krav av expropriaten. Skulle under en längre tid fullföljdsrätten befinnas vara i obehörig mån utnyttjad av expropriater, torde emellertid detta utgöra anledning att ta upp frågan om rättegångskostnaderna i expropriationsmål till en mera ingående prövning. Med hänsyn till vad nu sagts kan utskottet icke heller förorda bifall till denna del av motionärernas hemställan.

Utskottets utlåtande, som var enhälligt, godkändes av riksdagen. Debatt förekom i andra kammaren (II: 30 s. 80 ff.).

Uttalanden vid tillkomsten år 1957 av gällande bestämmelser i lagen den 1 december 1950 om ersättning för mistad fiskerätt¹

Eftersom bestämmelserna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt (se ovan s. 5) — tillkomna år 1957 — är de modernaste av jämförliga lagar skall här redovisas vissa uttalanden i samband med bestämmelsernas tillkomst. Utskottet erinrar därvid om att ändringarna år 1957 i 1950 års lag genomfördes i två etapper. Huvudsyftet var vid den första att införa fullföljdsrätt för kronan, och vid den andra att ombilda fiskevärderingsnämnden från ett administrativt organ till en domstol. Fullföljd av talan mot nämndens avgöranden sker därefter med förbigående av allmän underrätt direkt till hovrätt.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, uttalade i samband med reformens första etapp att man vid införandet av fullföljdsrätt för kronan borde tillse att rättegångskostnadsfrågan reglerades på ett för sakägarna gynnsamt sätt. Remissinstanserna hade i allmänhet förordat att bestämmelserna i ämnet utformades i överensstämmelse med expropriationslagens regler. Departementschefen anmärkte emellertid härtill.

¹ NJA 1957 avd. II s. 268, 282, 283.

En sådan för sakägarsidan gynnsam ordning kan emellertid innebära en viss frestelse att draga ut på processen, och jag vill erinra om att det visat sig finnas en ganska stark opinion för en uppmjukning till den expropriandens förmån av expropriationslagens regel beträffande rättegångskostnaderna i överinstansen (se tredje lagutskottets utlåtande 1953: 31). Tvister om ersättning av nu förevarande slag kan på grund av den dubbla anordningen med såväl fiskevärderingsnämnder som fullständig domstolsprövning föras genom fyra instanser. Jag anser mig därför icke kunna förorda att för dessa ersättningsmåls vidkommande en reglering, likartad med expropriationslagens, införes i vidare mån än såvitt avser rättegången i underrätt. I fråga om rättegången i överinstanserna i dessa mål torde i princip böra gälla att ersättningssökande, som tappar målet, skall vara berättigad till gottgörelse för kostnader å detsamma endast i den utsträckning kostnaderna föranletts av fullföljd talan från kronans sida. I övrigt bör allmänna regler tillämpas beträffande rättegångskostnaderna i högre rätt. Givetvis bör i likhet med vad fallet är i expropriationslagen genom hänvisning till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken göras förbehåll för rättegångsmissbruk o. d.

Lagrådet yttrade.

Vad angår rättegångskostnaderna kan ifrågasättas, om icke även i hovrätt och högsta domstolen borde gälla samma regler som i expropriationsmål. Måhända är det dock vanskligt att gå så långt i hithörande ärenden, där värderingen måste bli mer skönsmässig än vanligt. Viss hänsyn bör också tagas till vad som nu gäller när enskild part klandrar fiskevärderingsnämnds beslut. De enskilda parterna synas skäligen tillgodosedda, om det stadgas, att där ej annat föranledes av 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, kronan städse skall själv vidkännas sina kostnader i hovrätten eller högsta domstolen, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att kronan fullföljt talan. I övrigt kunna allmänna regler gälla.

I samband med reformens andra etapp uttalade *chefen för justitiedepartementet, statsrådet Lindell*, att förslaget innebar att kronan i princip skulle vidkännas sina egna kostnader, liksom sådan kostnad som åsamkades kronans motpart genom att kronan fullföljde talan. Sådan ersättningssökande, som själv klagade och tappade, skulle få bära sin egen kostnad. Departementschefen fortsatte.

Detta är en modifiering till den ersättningssökandes förmån av de allmänna regler som gäller för kostnader i överrätt men går icke så långt som till den i expropriationsmål tillämpade ordningen, vilken innebär att sakägaren i princip alltid är tillförsäkrad gottgörelse för sina kostnader ej blott i underrätten utan även i överrätterna. Förslaget överensstämmer i huvudsak med den regel för kostnaderna i överrätterna som antogs i samband med att fullföljdsrätt för kronan i fiskeersättningsmål infördes. Dåvarande departementschefen anförde i samband med denna reform, att den för sakägarsidan gynnsamma ordning som gäller i expropriationsmål kan innebära en viss frestelse att draga ut på processen och att det visat sig finnas en ganska stark opinion för en uppmjukning till den expropriandens förmån av expropriationslagens regel beträffande rättegångskostnaderna i överinstanserna (prop. 1957: 129 s. 19). Den omständigheten att nämnden och

underrätten nu sammanslås till en instans av domstolskaraktär, så att alltså hovrätten blir första klagoinstans, synes ej utgöra tillräcklig anledning att frångå denna ståndpunkt. Jag anser mig därför ej kunna tillmötesgå av Advokatsamfundet och Riksförbundet Landsbygdens folk framförda yrkanden om ytterligare modifiering av rättegångskostnadsregeln till förmån för den ersättningssökande utan tillstyrker promemorians förslag som även överensstämmer med vad lagrådet förordat.

Yttranden över 1959 års motioner

Bland remissinstanserna är meningarna delade. Motionen tillstyrkes av Göta hovrätt, Svenska stadsförbundet och Svenska landskommunernas förbund; sistnämnda förbunds yttrande är dock icke enhälligt. Motionen har avstyrkts — på skilda grunder och mer eller mindre bestämt — av Svea hovrätt, försvarets civilförvaltning, Sveriges advokatsamfund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Sveriges fastighetsägareförbund, samt en minoritet inom styrelsen för Svenska landskommunernas förbund.

Göta hovrätt finner den av motionärerna framförda kritiken mot nuvarande bestämmelser berättigad. Hovrätten erinrar om sitt här ovan (s. 6) omnämnda yttrande vid tillkomsten av 1949 års lagstiftning, varvid hovrätten framförde invändningar av samma innebörd. Erfarenheterna sedan dess på den avdelning av hovrätten, där expropriationsmålen behandlas, har bekräftat den mening hovrätten då uttalade, och hovrätten anser den nuvarande ordningen otillfredsställande. Hovrätten tillstyrker därför obetingat, att en utredning i motionernas syfte kommer till stånd.

Svenska stadsförbundet, som ävenledes tillstyrkt motionerna, hänvisar till sitt yttrande (se ovan s. 8) över 1953 års motioner i ämnet och yttrar nu.

Stadsförbundet vill i allt väsentligt ansluta sig till de synpunkter som förbundet framförde i sitt år 1953 avgivna yttrande. Den tid som nu förflutit sedan expropriationslagstiftningen reformerades år 1949 och den erfarenhet som vunnits sedan lagens ikraftträdande torde, såsom motionärerna framhållit, kunna ge tillräckligt underlag för en omprövning av frågan om rättegångskostnaderna i expropriationsmål. I praktiken har det visat sig att det nuvarande systemet i många fall leder till onödigt omständliga och kostsamma utredningar i expropriationsmålen. Vidare vill styrelsen vitsorda riktigheten av motionärernas påstående att de beräknade kostnaderna för en expropriationsrättegång ofta spelar en betydande roll när kommunerna bedömer vilket pris som skall kunna betalas vid frivilliga markförvärv.

En majoritet inom styrelsen för *Svenska landskommunernas förbund* tillstyrker motionerna. I enlighet härmed är förbundets yttrande avfattat.

En kommuns behov av mark kan aktualiseras i olika sammanhang då fråga uppkommer om främjande av något ändamål, som kommunen med stöd av den allmänna kompetensregeln i kommunallagen är berättigad eller jämlikt någon specialförfattning är skyldig eller befogad att tillgodose. Motionärerna ha framhållit bostadsförsörjningen såsom en viktig kom-

munal uppgift och därvid erinrat om att möjlighet till expropriation numera tillskapats för åstadkommande av en fri tomtmarknad. I fråga om detta ändamål äro olägenheterna av ett utdraget expropriationsförfarande särskilt framträdande. Expropriationsmöjligheten blir därför icke sällan illusorisk för en kommun, som anser sig icke kunna taga risken av ett tidsödande och kostsamt expropriationsförfarande, med vilket kommunen med hög grad av sannolikhet kan räkna med hänsyn till utformningen av expropriationslagens regler om expropriationskostnaden. Expropriatens möjligheter att kostnadsfritt kunna fullfölja ett expropriationsmål i högre instans kunna lätt utnyttjas för spekulationer i en markvärdestegring, vilka torde te sig främmande för expropriationslagens intentioner.

Två av ledamöterna i förbundets styrelse, herrar *Pålsson* i Lit och *Nilsson* i Göingegården, har ansett att förbundet bort avstyrka motionerna. Reservanterna har framhållit bl. a. att en begränsning av rätten till ersättning för rättegångskostnader att gälla allenast första instans synes kunna äventyra den enskildes rättssäkerhet.

Svea hovrätt anför i sitt avstyrkande yttrande, att vissa skäl i undantagsfall kunde tala för en ändrad utformning av 67 § expropriationslagen, men att övervägande skäl dock talade för ett bibehållande av stadgandet i dess nuvarande lydelse. Hovrätten anser det också vara en förtjänst hos den nuvarande regeln att den är enkel och klar samt att den därför icke kan i tillämpningen bereda parterna några överraskningar. I varje fall synes detta detaljspörsmål knappast vara av den vikt att det bör upptagas för sig. Därmed kan alltså enligt hovrättens mening lämpligen anstå till en mera allmän översyn av expropriationslagstiftningen. Hovrätten anför vidare

Såsom även i andra sammanhang framhållits synes bestämmelsen i 67 § expropriationslagen lämna möjlighet för expropriat att på expropriandens bekostnad utan fog fullfölja talan; och det har likaså gjorts gällande, att expropriat kunnat på expropriandens bekostnad företaga onödiga och dyrbara utredningar. Vad angår 18 kap. 6 § rättegångsbalken måste nog anses, att detta lagrum, med hänsyn till de stora krav som uppställas för dess tillämplighet, är av mera teoretisk än praktisk betydelse. Stadgandet i 18 kap. 8 § rättegångsbalken däremot torde i högre grad fylla en praktisk funktion. Att det enligt hovrättens erfarenhet dock hittills ej vunnit någon avsevärd tillämpning i expropriationsmål synes snarast tyda på att sådana missförhållanden i avseende på utredningen, vilka lagrummet avser att stävja, förekommit endast i undantagsfall. Otivelaktigt förhåller det sig emellertid så, att de inskränkningar i expropriatens rätt till ersättning för sina kostnader, som föreligga på grund av 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, äro av ganska ringa betydelse. Det skulle därför kunna synas önskvärt med en regel, vilken förhindrade onödig fullföljd av talan och begränsade expropriatens benägenhet att på expropriandens bekostnad verkställa onödigt omfattande och dyrbara utredningar.

Vid bedömandet av denna fråga måste å andra sidan beaktas, att expropriation är en form för tvångsförvärv av ägande- eller nyttjanderätt till fastighet och att det därför är rimligt att expropriaten genom en lämplig utformning av rättegångskostnadsreglerna erhåller möjlighet att tillvara-

taga sitt berättigade intresse av ersättning för expropriationen. Angående denna utformning ha delade meningar yppats främst med avseende å kostnaderna i överrätterna. Frågan har också lösts på varierande sätt i olika med expropriationslagen besläktade lagar, t. ex. vattenlagen, byggnadslagen, vägslagstiftningen och lagen om ersättning för mistad fiskerätt (betr. vattenlagen kan erinras om norrländska vattenkraftutredningens uttalanden ang. rättegångskostnaderna i vattenmål).

Införandet av särskilda expropriationsdomstolar och av möjlighet att föra talan mot avgöranden även i rena värderingsfrågor har enligt hovrättens mening medfört ökad rättssäkerhet och enhetlighet i rättstillämpningen. Ehuru de genom 1949 års lagstiftning införda nya värderingsreglerna nu hunnit prövas i många mål, uppkomma enligt hovrättens erfarenhet alltjämt ofta vanskliga problem, och med hänsyn till önskvärheten av en enhetlig rättstillämpning måste det anses vara en fördel att sådana problem bringas under högre instansers prövning. Så t. ex. är frågan, huruvida viss skada är ersättningsgill i expropriationsväg eller icke, ofta svårbedömd. Beträffande värderingsgrunderna för skogsmark och växande skog äro åsikterna hos den skogliga expertisen starkt delade. Motsvarande gäller ersättningsgrunderna vid expropriation för tätbebyggelse, häri inräknade fall av inlösen enligt byggnadslagen. Särskilt vid kommuners förvärv av större råmarksområden förekommer ej sällan, att expropriation tillämpas i förhållande till en eller ett fåtal ägare och att avgörandet i expropriationsmålet sedermera lägges till grund för avtal med övriga ägare. I dylikt fall böra kostnaderna i det enskilda målet ställas i relation till det totala markförvärvet. Det kan ej heller bortses från att skada eller intrång, som måhända ur kommunens synpunkt framstår som obetydligt, ter sig väsentligt för den enskilde fastighetsägaren. Detta gäller särskilt de grupper av ägare som ha sitt hem eller driva sin verksamhet på fastigheten i fråga.

Vid bedömning av de olika synpunkter som nu anförts synes hovrätten övervägande skäl tala för att bibehålla den nuvarande regeln om ansvaret för rättegångskostnader i expropriationsmål. Även i sådana fall där hovrätten icke bifaller expropriats talan — det betonas ju i motionen särskilt att nämnda regel skulle föranleda expropriat att onödigtvis fullfölja talan — äro de i målen till bedömning föreliggande frågorna ofta av sådan natur att det ändock kan göras gällande, att fullföljden varit motiverad. I dylika fall vore det obilligt om expropriaten skulle nödgas stå sina kostnader i överrätten och än mer otillfredsställande att han skulle ersätta expropriandens kostnader.

Med hänsyn till att motionärerna synas utgå från, att expropriater ofta missbruka de fördelar 67 § expropriationslagen ger dem, vill hovrätten framhålla, att hovrättens hittillsvarande erfarenhet icke ger belägg för sådant missbruk. Detta gäller såväl i fråga om själva fullföljandet av talan som beträffande verkställandet och åberopandet av alltför vidlyftiga utredningar. För att belysa i vilken mån och av vilken part talan fullföljes i expropriationsmål samt i vilken mån expropriationsdomstolens dom fastställas eller ändras må följande statistiska uppgifter lämnas.

Enligt inhämtad upplysning från statistiska centralbyrån ha expropriationsdomstolarna inom hovrättens domkrets under tiden från den 1 april 1950 till 1957 års utgång avgjort 770 mål. (Inom centralbyrån tillgängligt material föreligger ej bearbetat för senare tid.) Under tiden från den 1 april 1950 intill dagen för hovrättens yttrande ha till hovrätten inkommit 73 dylika mål, av vilka 69 avgjorts. I 24 av dessa mål (av vilka 22 av-

gjorts) ha båda parterna fullföljt talan, i 13 mål (samtliga avgjorda) har enbart exproprianden klagat och i 36 mål (av vilka 34 avgjorts) har enbart expropriaten klagat. Hovrättens avgöranden i målen gruppera sig på följande sätt:

	båda parter	Talan fullföljd av		totalt
		enbart expropriand	enbart expropriat	
ej ändring	7	5	22	34
exproprianden vann	6	8	—	14
expropriaten vann	9	—	12	21
	22	13	34	69

Det nu redovisade materialet ger vid handen, att antalet mål, som fullföljes från expropriationsdomstol till hovrätt, är mycket litet och icke ens torde uppgå till 8 procent av hela antalet i första instans avgjorda mål. Det framgår också att i de 56 mål, i vilka expropriat klagat, hans talan helt eller delvis bifallits i 21 fall eller 37,5 procent medan motsvarande antal för expropriand äro 35 resp. 14, vilket innebär att expropriand fått bifall, helt eller delvis, till sin talan i 40 procent av de av honom fullföljda målen.

Beloppet av de rättegångskostnader för hovrättsprocessen, som under de nu förflutna nära nio åren tillerkänts expropriater, uppgår i genomsnitt till 2 030 kronor per mål i 66 mål; i två fall har sådan ersättning ej begärts; i ett fall ha kostnaderna kvittats.

Svea hovrätts erfarenheter bekräftas till viss del av det yttrande som avgivits av *försvarets civilförvaltning*. Ämbetsverket hänvisar till andra lagutskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 34/1949 (återgivet ovan s. 7) och sammanfattar sin åsikt på följande sätt.

Civilförvaltningens erfarenhet ger icke stöd åt uppfattningen att rätten till fullföljd i hovrätt mot expropriationsdomstolarnas domar skulle ha obehörigen utnyttjats. I motsats till motionärerna har civilförvaltningen den erfarenheten, att domstolarna noga prövat skäligheten av yrkade ersättningar för rättegångskostnader och att de vid utdömande av ersättning för sådana kostnader bemödat sig om att göra en rimlig avvägning mellan å ena sidan fastighetsägarens intresse av att få fastigheten riktigt värderad och å andra sidan expropriantens intresse av att hålla rättegångskostnaderna nere. Av ett par domstolar ha sålunda i olika fall begärda kostnader för sakkunniga ogillats eller jämkad ersättning utdömts.

På grund av vad ovan anförts samt när — med hänsynstagande till att expropriationsmålen mer eller mindre påtvingas vederbörande — en inskränkning i expropriatens nuvarande rätt att erhålla ersättning för rättegångskostnad icke utan fog kunde uppfattas som en försvagning av rättssäkerheten, finner civilförvaltningen någon ändring i fråga om rättegångskostnadernas gäldande i expropriationsmål icke böra vidtagas.

Även *Sveriges advokatsamfund* anser att andra lagutskottets och riksdagens uttalande år 1949 alltjämt äger giltighet. Samfundet, som därför avstyrker motionerna anför.

Den begränsning av den exproprierandes ersättningsskyldighet som följer av 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken omnämnes i motionerna. I anslut-

ning härtill anför motionärerna: »Men denna inskränkning synes ha mera teoretiskt än praktiskt värde, då det självfallet är svårt att avgöra om expropriaten tredskar och vad han kan ha insett eller bort inse sakna fog i dylika sammanhang.» Bortsett ifrån att detta uttalande tyder på en viss underskattning av en domstols möjligheter att bedöma i vad mån förutsättningarna för tillämpning av 18 kap. 6 § rättegångsbalken föreligger, är uttalandet i så måtto missvisande, att detsamma endast anknyter till sistnämnda stadgande men däremot icke antyder den viktiga begränsning av ersättnings-skyldigheten som följer av 18 kap. 8 § rättegångsbalken. Av detta lagrum framgår att skyldigheten att ersätta rättegångskostnad allenast gäller kostnad, som skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Det är därför icke riktigt, när det i motionerna påstås att de nu gällande ersättningsreglerna skulle ge markägaren »praktiskt taget fria händer att på expropriantens bekostnad engagera experter och jurister till alla möjliga och omöjliga utredningar och processer».

Enligt samfundets uppfattning kan ingen tvekan råda om att man måste upprätthålla regeln att den, som genom expropriation tvångsvis berövar en enskild medborgare dennes egendom, skall vara skyldig att ersätta hans skäliga kostnader. Regeln kan naturligtvis medföra verkningar, som i det enskilda fallet kan framstå såsom mindre tilltalande. Detta är emellertid ur rättssäkerhetssynpunkt en betydligt mindre olägenhet än vad som skulle bli följderna av alltför långt gående inskränkningar i den exproprierandes ersättningskyldighet.

Samfundet anser att stadgandet i 67 § expropriationslagen i förening med de däri omnämnda bestämmelserna i rättegångsbalken innefattar en riktig avvägning och möjliggör ett skäligt hänsynstagande även till den exproprierandes intresse att icke belastas med onödiga eller oskäliga kostnader. Skulle reglerna ändras i den riktning som motionärerna föreslagit, måste man befara den konsekvensen att enskilda markägare ej sällan skulle se sig nödsakade att av hänsyn till kostnaderna avstå från att göra sin rätt gällande och i stället acceptera alltför låga expropriationsersättningar.

I motionerna föreslås i första hand den ändringen att expropriantens skyldighet att ersätta expropriatens kostnader skulle begränsas till att gälla allenast kostnaderna i första instans. I sådana fall, där expropriaten klagat och den högre instansen höjer expropriationsersättningen, saknas emellertid uppenbarligen varje skäl att icke tillerkänna expropriaten ersättning för kostnaderna i den högre instansen. Detsamma gäller sådana fall, där exproprianten klagat men den högre instansen ej gör ändring i den lägre instansens avgörande. Kvar skulle då stå dels de fall, då expropriaten klagat men ej vinner ändring, dels ock de fall, då den högre instansen på talan av exproprianten sänker expropriationsersättningen. I dessa fall skulle det möjligen kunna sägas vara rimligt att expropriaten själv finge bära sina kostnader i den högre instansen. Emellertid skulle en sådan regel med säkerhet leda till att enskilda expropriater av hänsyn till kostnaderna ofta icke skulle våga fullfölja talan, ehuru objektivt sett så bort ske, resp. avstå från att bevaka sin svarandetalan i den högre instansen, trots att detta varit motiverat. Vad särskilt gäller det fall att en expropriat fullföljer en helt ogrundad talan till högre instans, synes redan nu gällande regler innefatta möjlighet för denna instans att ogilla klagandens yrkande om ersättning för kostnaderna i överinstansen.

Även *Sveriges fastighetsägareförbund* åberopar andra lagutskottets och

riksdagens uttalande år 1949. Ett förfarande som icke blott tvångsvis berövar den enskilde hans egendom utan även hindrar honom att på grund av bristande ekonomiska resurser få sin sak prövad i högre rätt måste enligt förbundet bestämt avvisas. Hänvisningen i 67 § expropriationslagen till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken anses vara en tillräcklig garanti mot missbruk. Förbundet yttrar vidare.

Det kan vitsordas att expropriationskostnaderna i vissa fall kunna bli betydande. Detta beror emellertid framför allt på att de värderings- och rättsregler som tillämpas på detta område äro av invecklad beskaffenhet och ofta kräva omfattande utredningar.

Som stöd för ett övervägande av en begränsning för expropriantens skyldighet att ersätta expropriantens kostnader till att endast gälla kostnaderna i första instans åberopas i motionerna 1953 års utskottsuttalande, i vilket anförts, att, om fullföljdsrätten under en längre tid skulle befinnas vara i obehörig mån utnyttjad av expropriaten detta kunde motivera en mera ingående prövning av frågan om rättegångskostnaderna i expropriationsmål. Det förtjänar påpekas, att motionärerna inte ens påstått, att fullföljdsrätten under den tid de nya reglerna i expropriationslagen varit i tillämpning skulle ha utnyttjats obehörigt. Ett dylikt påstående skulle också ha varit mycket svårt för motionärerna att försvara. I någon mån belysande torde vara att under åren 1950—1957 i Nytt Juridiskt Arkiv avd. I finnes intagna sammanlagt tolv referat av expropriationsmål. I tre av dessa har någon ändring av underrättens dom icke skett medan överdomstolarna i de återstående nio företagit ändring.

Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF) anser att de skäl motionärerna åberopat icke på något sätt är grundade på verkliga förhållanden. RLF avstyrker därför motionerna och anför.

Avgörande för frågans bedömande synes vara det sätt, på vilket utredning i expropriationsmål bedrives. Förbundets juridiska avdelning, som sedan lång tid tillbaka biträtt olika markägare i expropriationsmål, har den absoluta uppfattningen, att utredningsskyldigheten från de exproprierandes sida ofta fullgöres på ett ofullständigt och otillfredsställande sätt. Detta synes särskilt vara fallet vid kommuners expropriationer. En vanlig företeelse är därför, att markägarna själva nödgas nedlägga arbete och kostnader, vilka egentligen borde åligga motpart. Den begränsning, som nu föreligger genom bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 paragraferna rättegångsbalken, utgör ett tillräckligt korrektiv mot missbruk. Dessa bestämmelser tillämpas ofta av domstolarna.

Utskottet

Motionärerna vill få till stånd en översyn av expropriationslagens bestämmelser om fördelning av rättegångskostnad. För närvarande gäller att den exproprierande, oavsett om han vinner eller tappar, har att i alla instanser betala ej blott sina egna utan även motpartens kostnader. Den enda inskränkning som lagen omnämner är att den exproprierande, naturligt nog, icke behöver betala kostnad, som beror av motpartens försummelse eller vårdslös-

het liksom ej heller kostnad som domstolen eljest finner oskäligen. Motionärerna ifrågasätter om icke den expropriationens ifrågavarande skyldighet borde begränsas att gälla endast kostnaderna i första instans, vilket skulle ha till följd att kostnaderna i högre rätt komme att fördelas enligt rättegångsbalkens allmänna regel att den tappande har att betala den vinnandes kostnader.

Till stöd för sin ståndpunkt har motionärerna anfört i huvudsak följande: Erfarenheterna av expropriationslagen i dess lydelse efter de vid 1949 års riksdag genomförda ändringarna kan icke anses i alla avseenden tillfredsställande. Lagen har icke blivit den stabiliserande faktor på tomtmarkspriserna som man väntat. En anmärkningsvärd orsak till fördyring av expropriationsobjekt är de omfattande och kostsamma utredningar samt de utdragna rättegångar som den expropriationens har att bekosta. Detta är en följd av den generösa utformningen av 67 §. Dess regler ger fastighetsägaren praktiskt taget fria händer att på den expropriationens bekostnad engagera experter och jurister till alla möjliga och omöjliga utredningar och processer i olika instanser. Den begränsning som ligger i hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken är av mera teoretiskt än praktiskt värde. Denna frihet för fastighetsägaren animerar till överklaganden och förhållning av expropriationen. Resultatet blir ofta förseningar och svårigheter vid planering och exploatering samt onödiga fördyringar, vilka redan blivit en faktor att räkna med även vid frivilliga markförvärv.

Vidare hänvisar motionärerna till en i liknande syfte vid 1953 års riksdag väckt motion (II: 72). Sedan tredje lagutskottet avstyrkt densamma under hänvisning till att den tid, som förflutit sedan lagen reformerats, icke hunnit ge tillräcklig erfarenhet för bedömning av dess verkan, föranledde motionen icke någon åtgärd. Utskottet anförde emellertid även att, därest under en längre tid fullföljdsrätten skulle befinnas vara i obehörig mån utnyttjad, detta torde utgöra anledning att upptaga frågan om rättegångskostnaderna i expropriationsmål till en mera ingående prövning. — Enligt motionärernas mening bör nu finnas tillräckligt underlag för en sådan prövning.

Frågan om fördelning parterna emellan av rättegångskostnader i expropriationsrättegång bör enligt utskottets mening ej ses isolerad utan — såsom ock motionärerna i viss mån gjort — insättas i ett större sammanhang. I första hand bör naturligtvis beaktas expropriationslagens allmänna syfte och närmast då det mål som av statsmakterna uppställdes vid 1949 års expropriationsreform. Vidare bör beaktas hur frågan om fördelning av kostnader behandlats i andra lagar av expropriationsrättsligt innehåll, eftersom enhetliga regler bör råda och förekommande avvikelser ej bör göras mer omfattande än vad som i varje särskilt fall är oundgängligen nödvändigt.

Ett av huvudsyftena med 1949 års reform var att möjliggöra för kommun att på skäliga villkor förvärva mark för tätbebyggelse. Ett annat huvudsyfte

med reformen var att genom mera preciserade värderingsnormer få till stånd en riktigare och mera likformig värdering och att nedbringa det övervärde som tidigare ofta ingått i expropriationsersättningar. 1949 års reform innebar också en ganska ingående omläggning av expropriationsrättegången. Enligt den äldre lagen hade domstolarna icke att i sak befatta sig med expropriationsersättningens bestämmande. Detta ankom nämligen på en särskild nämnd, vars beslut i värderingsfrågan — med vissa undantag från vilka här kan bortses — icke kunde överklagas. Vidare gällde att i fråga om uppskattningen ej finge vare sig i nämndens protokoll införas eller eljest kungöras huru nämnden inom sig röstat eller skälen för beslutet uppgivas. Expropriationsnämnden är nu avskaffad och uppskattningen verkställes av domstol. Mål om expropriation handlägges i första instans av en specialdomstol, expropriationsdomstolen, som enligt huvudregeln är sammansatt av ägodelningsdomaren i orten som ordförande samt två expropriationstekniker och två nämndemän. Vid fullföljd handlägges målen av hovrätt i andra och högsta domstolen i tredje instans. — Det förutsattes att domstolarnas avgöranden i värderingsfrågorna är utförligt motiverade.

1949 års reform har sålunda bl. a. inneburit att möjlighet öppnats att få värderingsfrågan i hela dess vidd sakligt prövad i tre instanser. Samtidigt har lagens redan tidigare mot fastighetsägaren mycket generösa bestämmelser om ersättning för rättegångskostnader bibehållits. Den år 1949 tillkomna hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken synes enligt vad utskottet kan finna endast ha inneburit ett lagfästande av redan tidigare gällande rätt. Även om 1949 års reform i stort sett innebar att expropriationsinstitutet erhöll ökad effektivitet, kan det, enligt vad erfarenheten nu visat, knappast bestridas att reformen medfört fördyringar och förseningar av förfarandet och därigenom en viss försvagning av expropriationsinstitutets användbarhet. År 1949 avvisades en effektivisering på förevarande punkt under hänvisning till rättssäkerhetssynpunkter. Med all självklar respekt för detta motiv anser sig utskottet i dag kunna konstatera, att dessa synpunkter tilldelades ett större utrymme än som var rimligt.

Rådande system innebär att, sedan värderingsfrågan avgjorts i första instans av en högt kvalificerad, för ändamålet särskilt sammansatt specialdomstol, den exproprierande enligt huvudregeln är skyldig att betala motpartens rättegångskostnader i hovrätt och högsta domstol, även om motparten icke i minsta mån vinner bifall till sin i överrätterna förda talan. Vid en avvägning mellan å ena sidan det syfte som med expropriationslagen skall tillgodoses och å andra sidan den givetvis mycket betydelsefulla frågan om rättssäkerheten för den av expropriationen drabbade, kan ett resultat sådant som det angivna av utskottet icke godtagas.

Svea hovrätt har i sitt yttrande framhållit att de kostnader som den exproprierande får betala genomsnittligt blir ganska måttliga. Även om man till de av hovrätten angivna siffrorna lägger *dels* den exproprierandes egna hov-

rättskostnader, som han — om han vunnit rättegången — vid en tillämpning av rättegångsbalkens allmänna regler hade fått ersatta, dels ock i högsta domstolen uppkommande kostnader, kan det kanske sägas att dessa kostnader för flertalet exproprierande icke spelar någon större roll. Rådande system har emellertid andra och allvarigare följder. För det första kan man icke bortse från att systemet uppmuntrar till överklaganden och att det endast i undantagsfall kan fastslås att ett överklagande skett av sådant okynne att bestämmelserna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken blir tillämpliga. Härigenom fördröjes expropriationen. Betydelsen av att detta ej sker i onödan torde vara uppenbar och ej tarva vidare utläggning. För det andra medför rådande system en fördröjning för den expropriationsberättigade både beträffande frivilliga förvärv — vilka är de vanligaste — och sådana där expropriation måste tillgripas. Vid förhandlingar om frivilligt övertagande ger uppenbarligen rådande system fastighetsägaren ett övertag vid själva prissättningen, i det han vid förhandlingarna kan räkna sig tillgodo de kostnader som hans motpart måste kalkylera med om frivillig överenskommelse icke träffas. 1949 års reform har sålunda på denna punkt kommit att motverka sina egna syften. För det tredje är risken uppenbar att tyngdpunkten i rättegången förskjutes från underrätten till överrätterna, vilket strider mot allmänna rättegångsprinciper.

Utskottet finner det därför i likhet med motionärerna motiverat, att expropriationslagens rättegångskostnadsbestämmelser beträffande i första hand rättegången i överrätt ändras. En sådan reform kan företagas efter flera olika linjer, och gällande rätt erbjuder såsom framgått av den tidigare redogörelsen en rik provkarta på tänkbara alternativ. Vilket alternativ man därvidlag bör välja kräver mera ingående undersökningar och överväganden än dem utskottet haft möjlighet att företaga. Syftet med en reform synes emellertid böra vara att införa ett moment som, utan att behöriga rättssäkerhetskrav blir åsidosatta, verkar återhållande på fastighetsägarens benägenhet att överklaga. I och för sig synes det icke orimligt att fordra att en sådan part, liksom t. ex. den förlorande parten i ett skadeståndsmål, tvingas att ingående överväga huruvida han har något att vinna på ett överklagande. Så är f. n. icke fallet. Han har i stället — tillspetsat uttryckt — allt att vinna men intet att förlora. Därmed har utskottet icke i likhet med Göta hovrätt velat säga, att man här liksom i vattenlagen bör tillämpa rättegångsbalkens allmänna regel att den tappande skall vidkännas både sina egna och motpartens kostnader. En sådan princip skulle kunna medföra, att en fastighetsägare, som i första instans tillerkänts ersättning men efter klagan av den exproprierande befinnes vara icke berättigad till ersättning, kan bli förpliktad att betala — förutom sina egna — den exproprierandes rättegångskostnader. En enligt denna princip utformad ersättningsregel kan i vissa fall te sig alltför sträng. Vid en jämförelse med vattenlagen bör f. ö. beaktas att denna lag, när fråga är om ersättning för bl. a. skada å mark, har en för fastighetsägaren betydligt förmånligare ersättningsregel i det att ersättning skall utgå med

150 procent av skadans belopp. Utskottet erinrar i sammanhanget också om att en utredning nyligen föreslagit en viss jämkning i vattenlagens tämligen stränga regler.

En ersättningsregel som innebär att den nuvarande principen i 67 § expropriationslagen skall gälla, såvida ej domstolen »med hänsyn till omständigheterna finner skäligt att annorlunda förordna» har naturligtvis mycket som talar för sig. Efter denna linje har problemet lösts — dock ej genomgående — i väglagarna, byggnadslagen, strandlagen och naturskyddslagen. Det är icke uteslutet att man med en sådan regel skulle ha de största möjligheterna att uppnå ett »rättvist» resultat i varje särskilt fall. En regel som den senast diskuterade lämnar å andra sidan parter och domstolar utan egentlig ledning, och det skulle sannolikt dröja mycket länge innan en fast och vägledande praxis på området hunnit utbilda sig. Icke heller denna väg att lösa problemet synes därför i första hand böra komma i fråga.

Idealet synes vara en regel som å ena sidan tvingar fastighetsägaren att icke överklaga utan skäl men å andra sidan tager tillbörlig hänsyn till den speciella situation vari han genom expropriationen blivit försatt. Regeln bör vidare vara enkel och möjliggöra för parterna att med någon grad av sannolikhet bedöma utgången i förväg. Av nu gällande olika lagar med expropriationsrättsligt innehåll synes ingen motsvara det uppställda idealet i så hög grad som 1950 års lag om ersättning för mistad fiskerätt. Tillkommet år 1957 är dess system också det modernaste. Det innebär i korthet den modifikation av expropriationslagens princip att fastighetsägaren får vidkännas sina egna rättegångskostnader i överrätt om han klagar och förlorar.

Innan slutlig ståndpunkt fattas bör emellertid konsekvenserna belysas på ett mera fullständigt sätt än här kunnat ske. Det närmare övervägandet synes böra ankomma på Kungl. Maj:t. En reform i den nu angivna riktningen synes utskottet så angelägen, att förslag därom utan avvaktan på övriga reformfrågor inom expropriationslagstiftningens område snarast möjligt bör föreläggas riksdagen.

Vid en översyn av 67 § expropriationslagen synes slutligen också böra upptagas till övervägande frågan om icke i lagen, i viss överensstämmelse med praxis, bör införas rätt för den exproprierande att av motparten erhålla ersättning — också i första instans — för kostnader som tillskyndats den exproprierande till följd av sådant förfarande från motpartens sida varom förmåles i 18 kap. 6 § rättegångsbalken.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen med bifall till motionerna I: 330 och II: 401 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en översyn av expropriationslagens bestämmelser om rättegångskostnad.

Stockholm den 28 april 1959

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Osvald, Grym, Kristiansson, Ebbe Ohlsson, Åke Larsson*, Ferdinand Nilsson, fru Nilsson och herr Gunnar Pettersson;

från andra kammaren: herrar von Seth*, Persson i Tandö, Nyberg, Nilsson i Östersund, Jansson i Benestad, Svenning, Wachtmeister och fru Lindberg.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer

1. av herrar *Osvald, Ebbe Ohlsson, Gunnar Pettersson, von Seth, Nyberg, Jansson* i Benestad och *Wachtmeister*, vilka ansett att utlåtandet från och med det stycke å sidan 17, som börjar med orden: »Frågan om fördelning . . .» bort ha följande lydelse.

»Inget modernt samhälle kan undvara möjligheten till expropriation. Meningarna kan vara delade om vilka ändamål som därigenom skall tillgodose och på vilket sätt detta skall ske. 1949 års reform av expropriationslagen innebar i båda dessa hänseenden ganska ingående ändringar. Reformen innebar dock icke någon rubbning av principen att den exproprierande skall betala motpartens rättegångskostnader. De förslag om ändring i denna regel som väcktes vid 1949 års riksdag och senare vid 1953 års riksdag avvisades.

Den utformning expropriationslagens rättegångskostnadsregel erhållit kan vid första påseende måhända förefalla generös och därför vara ägnad att uppmuntra till omotiverade överklaganden. Man bör emellertid hålla i minnet att det här är fråga om ett förfarande, varigenom den enskilde, låt vara mot ersättning, berövas sin lagfångna egendom. Man kan enligt utskottets mening vid rättegångskostnadsbestämmelsernas utformning i ett sådant förfarande ej utan vidare tillämpa rättegångsbalkens allmänna regel vare sig i fråga om förfarandet i första instans eller i högre rätt. Det skydd, som lagen velat tillerkänna den enskilde, skulle då kunna bli helt illusoriskt.

Det framgår av flera remissyttranden och särskilt av Svea hovrätts utförligt motiverade yttrande, att det icke finns någon anledning till antagande att fastighetsägare missbrukar sin rätt genom omotiverade överklaganden. Mot bakgrunden av lagens bestämmelser om möjlighet för den exproprierande att erhålla tillträde till fastigheten redan efter det stämning i målet utfärdats — en möjlighet som ofta utnyttjas — kan det f. ö. ifrågasättas om det allmänt sett kan antagas föreligga något motiv för en fastighetsägare att genom ogrundat överklagande fördröja expropriationen. Han fördröjer ju därmed också utbetalandet av den slutgiltiga expropriationsersättningen.

Motionärerna anser att den sänkning av priset på mark som man hoppades på vid 1949 års reform icke kunnat förverkligas. En avgörande faktor härvidlag har enligt deras mening varit den fördyring av expropriationsobjek-

ten som expropriationslagens rättegångskostnadsbestämmelser medfört. Utskottet anser i motsats härtill att, oavsett om 67 § expropriationslagen har eller icke har någon betydelse för prispbildningen på mark, de svårigheter som här kan uppkomma för de exproprierande i varje fall icke bör angripas genom en ändring av en så utpräglad rättssäkerhetsgaranti som bestämmelsen om fri rättegång för fastighetsägaren i expropriationsmål. I anslutning till motionärernas uttalande att domstolsförfarandet är omständligt och dyrbart vill utskottet knyta den reflexionen, att expropriationsmålen ju efter 1949 års reform handläggas i huvudsak på samma sätt som vanliga tvistemål och att anmärkningen för dyrbarhet och omständlighet i viss mån kan riktas mot vårt rättegångsväsen i dess helhet. Utan att taga ställning i den vanskliga frågan hur effektivitet, snabbhet och låga kostnader skall avvägas mot rättssäkerhet i rättegången vill utskottet endast erinra om att det av motionärerna kritiserade systemet dock inrymmer en för båda parter betydelsefull rättssäkerhetsgaranti.

Skulle det trots allt visa sig att expropriationslagens nuvarande utformning mera allmänt skulle missbrukas, bör — såsom ock av utskottet och riksdagen år 1953 framhölls — därav föranledda jämkningar naturligtvis vidtagas. Frågan är emellertid ett detaljspörsmål, som icke bör behandlas isolerat utan i samband med en mera allmän översyn av expropriationslagstiftningen.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att motionerna I: 330 och II: 401 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.»

2. av herr *Ferdinand Nilsson*.